

Wiktor Gramatowski

Uwagi nad "Bibliografią historii Kościoła w Polsce" za lata 1944-1977

Collectanea Theologica 55/1, 203-207

1985

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ks. WIKTOR GRAMATOWSKI SJ, RZYM

**UWAGI NAD
„BIBLIOGRAFIĄ HISTORII KOŚCIOŁA W POLSCE”
ZA LATA 1944—1977**

W badaniach nad historią Kościoła w Polsce dotkliwie odczuwano brak kompletnej bibliografii zestawiającej dotychczasowy dorobek tej dziedziny nauki. Zadanie to podjął dopiero zespół pod kierunkiem prof. Hieronima Eugeniusza Wyczawskiego. Inicjatywa zaowocowała czterema tomami bibliografii obejmującej publikacje z lat 1944—1977. Kolejno ukazały się:

- 1) *Bibliografia historii Kościoła w Polsce za lata 1944—1970*. Zebrane wspólnie materiały opracował i ułożył Hieronim Eugeniusz Wyczawski. Cz. 1—3. Warszawa 1977 Akademia Teologii Katolickiej 8° ss. 306, 325, 327
- 2) Stopniak Franciszek: *Bibliografia historii Kościoła w Polsce za lata 1971—1972*. Warszawa 1977 Akademia Teologii Katolickiej 8° ss. 208
- 3) Banaszak Marian: *Bibliografia historii Kościoła w Polsce za lata 1973—1974*, Warszawa 1978 Akademia Teologii Katolickiej 8° ss. 387, nlb. 1
- 4) Żmuda Ryszard: *Bibliografia historii Kościoła w Polsce za lata 1975—1977*. Cz. 1—2. Warszawa 1982 Akademia Teologii Katolickiej 8° ss. 415, 418

Wymienione części *Bibliografii* stanowią całość tematyczną połączoną następstwem chronologicznym. Mimo założonej spójności nie zachowują tej samej zasady układu wewnętrznego. Tomy 1 i 4 oparte są na układzie chronologiczno-rzeczowym, natomiast w tomach 2 i 3 przyjęto koncepcję haseł alfabetycznych. Niejednolitość ujęć (zawsze niekorzystną dla prac bibliograficznych) można było wyeliminować ustaleniem instrukcji określającej zakres i zasięg bibliografii, zasady selekcji, formy opisu, układ i rodzaj indeksów i innych spisów pomocniczych. To zaniedbanie podstawowe zadyktowało o charakterze rozlicznych niekonsekwencji i braków, które obniżają wartość pozytywnej publikacji.

Odczuwali owe braki już sami autorzy bibliografii, Ryszard Żmuda postawił sobie w t. 4 ambitne zadanie uzupełnienia poprzedników zarówno w sensie materiałowym, jak i problemowym. W tym celu rozpiął kwerendę do uczonych w kraju i za granicą. Rezultaty kwerendy znacznie wzbogaciły *Bibliografię* stanowiąc jej istotny walor. Wyraża się to bogatą egzemplifikacją poszczególnych haseł rzeczowych, których ilość zdaje się być imponująca.

Mimo dostrzegalnej rozległości ujęcia nie zostały uwzględnione dziedziny o znaczeniu istotnym, wręcz podstawowym. Jest to, dodajmy, mankament wszystkich części. Tak więc zgoła marginalnie potraktowano prace z zakresu historii książki religijnej, oficyn drukarskich kościelnych i zakonnych oraz bibliotek klasztornych i kościelnych. Nie zarejestrowano również tak zasobnego źródła, jakim są bibliografie i wydawnictwa encyklopedyczne.

Listę ważnych opuszczeń powiększa *Bibliografia Bibliografii i Nauki o Książce* oraz kilkunastotomowa *Bibliografia literatury polskiej Nowy Korbut*. Ta ostatnia pozycja rejestruje materiały do dziejów literatury religijnej w Polsce, historii szkolnictwa parafialnego i zakonnego, drukarstwa, bibliotek od średniowiecza począwszy. Dalej, należy podpowiedzieć *Encyklopedię wiedzy o książce* wydaną w roku 1971, której hasła (np. Biblia, brewiarz,

drukarnie zakonne, księgarstwo ugrupowań wyznaniowych) decydują o przydatności tej pozycji dla historyków Kościoła w Polsce. Prace te zostały pominięte we wszystkich czterech tomach. Propozycje uzupełnienia *Bibliografii* obejmują długą listę publikacji, które częściowo przynajmniej wskazujemy¹.

Przedmiotem szczególnej uwagi staje się w niniejszej recenzji głównie ostatni tom bibliografii jako publikacja najnowsza. Ramy chronologiczne wyznaczają tu lata 1975—1977, jednak zasada selekcji materiału zostaje tu wielokrotnie naruszona. Autor z niezrozumiałych względów wykracza często poza rok 1977. Przykłady:

poz. 108	druk. 1979
poz. 801	„ 1978
poz. 729	„ 1978
poz. 730	„ 1978
poz. 3656	„ 1979
poz. 4190	„ 1979

Przyjęty przez autora układ bibliografii zatracą swą przejrzystość nieprecyzyznością podziałów, pomieszaniem. I tak pozycje na temat ekumenizmu znajdują się zarówno w cz. 1 (s. 255), jak i w cz. 2 (s. 275), podobnie jest z arianami cz. 1 s. 204 i cz. 2 s. 235. Dyskusyjny jest również fakt zarejestrowania opracowań o Akademii Lubrańskiego i Akademii Zamojskiej w dziale *Historia teologii i religioznawstwa*, mimo że jest w *Bibliografii* wyodrębniony dział *Akademickie szkoły teologiczne*. Opracowania odnoszące się do historii drukarstwa są rozproszone w wielu miejscach.

Normy opisu bibliograficznego nie zostały ujednoczone ani oparte na obowiązujących regułach. Autor raz stosuje opis pełny, raz skrócony. Niekonsekwencja rozciąga się także na zastosowanie znaków interpunkcyjnych. Wprowadzaniu skrótów czasopism towarzyszy pewna dowolność — inne skróty występują w wykazie czasopism i ich skrótów, a inne w konkretnych opisach bibliograficznych. Przykładowo tylko — skrót „Kroniki Krakowa” w wykazie różni się od skrótu przy pozycji 572, podobnie skrót „Pielgrzymka Polska” i jego zastosowanie przy pozycji 3842.

Uwaga o niekonsekwencji dotyczy także sposobu rejestrowania recenzji. Na ogół autor nie podaje ich tytułów, czasem czyni jednak odstępstwa (poz. 944, 982, 1009). Przy szeregowaniu recenzji kieruje się niekiedy chronologią, a w obrębie roku alfabetycznie, ale i alfabetycznie bez uwzględniania chronologii (poz. 516, 661, 665, 799).

Mylące okazuje się również traktowanie dzieła z jego przekładu na język obcy jako pozycji odrębnych (por. poz. 4510 i 4511, 2083 i 2084 i inne).

Numeracja pozycji budzi duże zastrzeżenia. Trudno byłoby odpowiedzieć na pytanie, ile pozycji faktycznie zawiera bibliografia, jeżeli mają miejsce takie pomyłki:

2075	2918	3065	4623	7545
2077	2919	3067	4626	7545 a
2078	2930		4625	7546
2076	2931		4626	7548
				7548

Na początku poszczególnych działów autor stosuje odsyłacze cyfrowe. Przeanalizowanie odsyłaczy już tylko w dziale I *Bibliografia*² prowadzi do stwierdzenia, że odsyłanie do niektórych pozycji przy równoczesnym pominięciu innych istotnych sprawia wrażenie niepełnej informacji. Pretensja ta dotyczy zwłaszcza braku w dziale I *Bibliografia* podstawowej pozycji z dziedziny inkunabulistyki, którą jest katalog centralny inkunabułów w bibliotekach polskich, opracowany przez: Bohonos Maria, Szandrowska Eliza: *Incunabula quae in bibliothecis Poloniae asservantur*. Moderante Alodia Kawicka-Gryczowa. T. 1—2. Wrocław 1970. Autor rejestruje tę pracę pod poz.

847 w dziale VII *Biblioteki kościelne*, nie sygnalizując jej nawet odsyłaczem cyfrowym w dziale I *Bibliografia*.

Niedokładność spisów pomocniczych obniża wartość bibliografii. Odczuwa się brak wykazu ważniejszych skrótów. Nasuwa się także istotne spostrzeżenie, iż wykaz czasopism i ich skrótów nie uwzględnia wszystkich cytowanych w pracy czasopism. Lista czasopism cytowanych, a nie objętych wykazem jest dość długa, przykładowo tylko można wskazać: *Biul. Numizmat.* (poz. 707), *Bulletino Storico Pisano* (poz. 594) [powinno być: *Bollettino*], *Slav. Filologija* (poz. 647). Identyfikację czasopism utrudnia brak informacji o miejscu ich wydania. Czasopisma rejestrowane są także w dziale III bibliografii; tu z kolei nie uwzględniono wielu zamieszczonych w wykazie czasopism.

Indeks stawia użytkownika przed szeregiem wątpliwości i pytań co do zawartości, zasad opracowania. Sensowne byłoby choćby najkrótsze wyjaśnienie, co zawiera indeks. Autor wyposażył *Bibliografię* w indeks krzyżowy, który w jednym szeregu abecadłowym skupia hasła osobowe, tytuły prac zbiorowych i nazwy geograficzne. Przy słusznym założeniu zabrakło jednak precyzji wykonania.

Użytkownik indeksu wskaże zapewne jego podstawowe uchybienia: pozycje indeksowe nie zachowują porządku alfabetycznego, nazwiska i hasła tytułowe są niejednokrotnie przekreślone, np. Sembek Fryderyk — winno być: Szembek Fryderyk; Trznadłowski Jan — winno być: Trzynadłowski Jan; Wierzbista Maciej — winno być: Wierzbęta Maciej.

Liczne są też odstępstwa od zasady podawania nazwisk obcych w brzmieniu oryginalnym. Brak też konsekwencji przy podawaniu nazwisk osób panujących i dostojników kościelnych. Przy nazwiskach podwójnych wskazane byłoby odsyłacze. Brak imion przy wielu nazwiskach powszechnie znanych (Descartes, Garampi, Holbein, Kepler).

Pominięto hasła osobowe istotne w bibliografii kościelnej — Maryja, Matka Boża; Jezus Chrystus.

Uwaga o nieuzasadnionych opuszczeniach obejmuje także wiele nazwisk z pozycji zarejestrowanych w bibliografii. Przykłady:

poz. 5943 *Humanizm św. Franciszka z Asyżu*, Zebr. i oprac. Andrzej Pabin, Aten. Kapł. 1977 (w indeksie brak dla tej pozycji hasła Franciszek z Asyżu św.)

poz. 5991 *Mater spiritualis, Studia nad doktryną św. Teresy od Jezusa*, Praca zbiorowa pod red. Ottona Filka. Kraków 1974 (w indeksie brak hasła Filek Otto).

Przy niektórych hasłach geograficznych zgromadził autor zbyt dużą ilość wskaźników cyfrowych bez okreśników słownych. Stanowi to pewne utrudnienie w bezpośrednim korzystaniu z *Bibliografii* (por. hasła: Kraków, Rzym, Warszawa).

Zaprezentowany wyżej długi ciąg wątpliwości, pytań i uchybień wypada zakończyć formułą reasumującą całość poczynionych spostrzeżeń. W *Bibliografii historii Kościoła w Polsce* podjęto dzieło niezmiernie trudne, ambitne, rozległe. O wartości bibliografii decyduje w sposób istotny zakres zgromadzonego tu materiału. Zarazem mankamenty są konsekwencją owego ogromu materiałowego. Jego całościowe ogarnięcie i metodyczne opracowanie wymagało dłuższego niewątpliwie czasu czy może właśnie metodycznej pracy zespołu.

¹ *Bibliografia historii Kościoła w Polsce* winna także uwzględniać:

— Budzyk Kazimierz: *Studia z zakresu bibliografii i księgoznawstwa*. Warszawa 1948

— Budzyk Kazimierz, Pollak Roman, Stupkiewicz Stanisław: *Bibliografia literatury polskiej okresu Odrodzenia*. Warszawa 1954

- Głombiowski Karol, Szwejkowska Helena: *Książka rękopiśmienna i biblioteka w starożytności i średniowieczu*. Warszawa 1971 (Omawia zabytki rękopiśmienne: kazania, Psalterz floriański, Psalterz puławski, Biblię królowej Zofii, a także biblioteki klasztorne)
- Głowacki K.: *Zarys historyczny drukarstwa częstochowskiego*. Wiadomości Graficzne 1966 nr 9 s. 8—10
- Kocowski Bronisław: *Drzeworytowe książki średniowiecza*. Wrocław 1974
 - s. 40—69: Książki biblijnej proveniencji
 - s. 70—92: Książki okolicznościowe i codziennego użytku religijnego
- Kocowski Bronisław, Migoń Krzysztof: *Wybór źródeł do historii książki i księgozbioru*. Wrocław 1968
 - Zawiera m.in.: Najstarsze inwentarze Biblioteki Kapitulnej w Krakowie; Przepisy prawa kanonicznego dotyczące ksiąg zakonanych XVI w.; Jezuici o książkach XVI w.
- Korotajowa Krystyna: *Oficina Braniewska 1589—1773*. Olsztyn 1964
- Kurowski Franciszek Ksawery: *Pamiętki miasta Warszawy*. T. 2. Warszawa 1949
 - M.in.: Drukarnia Kolegium Jezuickiego.
- Mendykowa Aleksandra: *Książka polska we Wrocławiu w XVIII wieku*. Wrocław 1975
 - Zawiera m.in. Polonica w oficynie biskupiej; Nadworna oficyna biskupia i jej kolejni właściciele — Andrzej Franciszek Pega (1699—1714), Kasper Rudolf Müller (1714—1726), K. Fryderyk Hilsen (1727—1739), Jan Franciszek Kreutzer (1741—1796); Aneks rejestrujący polonica wrocławskie XVIII w. w układzie chronologicznym (598 poz.), w tym druki oficyny biskupiej i innych oficyn wrocławskich. Zawiera dużo druków kościelnych i o tematyce religijnej.
- Nowak-Dłużeński Juliusz: *Drukarnia i księgarstwo czasów stanisławowskich (drukarnia pijarska i Gröllowska)*. Przegląd Księgarski 1949 nr 4 s. 33—34
- Ożarzewski Czesław: *Zarys dziejów książki i księgarstwa*. Poznań 1965
 - Zawiera m.in.: Książka w służbie Kościoła i władców feudalnych. Wpływ Odrodzenia i Reformacji na treść i formy książki. Oficyny innowiercze. Wpływ Kontrreformacji na rozwój produkcji drukarskiej
- Smorąg Edward: *Drukarnia jezuicka w Sandomierzu w XVIII wieku*. Roczniki Biblioteczne 1965 z. 1/2 s. 35—67
- Szwejkowska Helena: *Książka drukowana XV—XVIII wieku. Zarys historyczny*. Wyd. 2. Wrocław 1975
- Górska Barbara, Skura Adam: *Książka polska wydawana na Śląsku w XV—XVIII wieku*. Wrocław 1975
- Jagusztyn Andrzej: *Udział Ślązaków w rozwoju tradycji drukarskiej Ziemi Rzeszowskiej*. Roczniki Biblioteczne 1976 z. 1/2 s. 106—108
 - Drukarnia jezuicka w Przemyślu
- Orzell L.: *Rome and the validity of Orders in the Polish National Catholic Church*. Scranton, Pa 1977 Savonarola Theolog. Seminary Alumni Association 8° ss. 49

- Rapov O. M., Tkacenko N. G.: *Dokumenty o vzaimootnosenijach papskoj kurii s velikim kievkim knjazem Izjaslavom Jaroslavicem i pol'skim knjazem Boleslavom II Smelym v 1075 g.* Vestnik Moskovskogo Universiteta. Istorija 1975 nr 5 s. 83—91
 - Rudnicka Jadwiga: *Bibliografia katalogów księgarskich wydanych w Polsce do końca wieku XVIII.* Warszawa 1975
Rejestruje katalogi drukarń bazylianów, jezuitów, karmelitów, misjonarzy, paulinów, pijarów, trynitarzy
 - Żbikowska-Migoń Anna: *Książka naukowa w kulturze polskiego Oświecenia.* Acta Universitatis Wratislaviensis nr 365 Bibliotekoznawstwo z. 9 s. 32—35, 41—44, 52
- ² Autor zamieścił tam następujące odsyłacze cyfrowe:
zob. poz. 48, 112, 482, 925—927, 3148, 3198, 3199, 3257, 3441, 3766, 3898, 3914, 3984, 4019, 4181, 4294, 4341, 4587, 5556, 5576, 5697, 5857, 6404, 6797

Są to przeważnie bibliografie załącznikowe. Dlaczego umieścił te, a pominął szereg innych, jak np. poz. 508, 525, 588, 5900. Jakie uzasadnienie może mieć odesłanie do pozycji 3441 i 6404, skoro nie są bibliografiami nawet załącznikowymi?